

У пошуках самоідентичності (разом із Г.С. Сковородою)

Розглянуто погляди Г.С. Сковороди стосовно генези самоідентифікації особистості на шляху до щастя, істини та власного Я. Здійснено концептуальний аналіз філософських ідей Г.С. Сковороди у межах екзистенціального підходу до проблем самореалізації особистості.

Ключові слова: особистість, самореалізація, самоідентифікація, «сродність», «істинна людина».

Пропонована розвідка має двовекторну спрямованість, по-перше, вона присвячена аналізу творчої спадщини Г.С. Сковороди, по-друге, репрезентує роздуми стосовно надзвичайно актуальної зараз теми філософських (і не лише філософських) дискусій – розуміння особистості як власного автопроєкту. Тому є цілий ряд причин, зокрема:

відсутність орієнтації сучасної людини на соціально-нормативне мислення; поширення нових методологічних підходів до вивчення антропологічної проблематики;

розтиражований постмодерною філософією образ людини-номада, та одкровення тієї ж постмодерної філософії стосовно того, що сучасна людина формально має більший рівень свободи для самовираження, проте практично ця свобода давно запрограмована, перетворена на симулякр соціальними інституціями;

сумніви щодо можливості людини реалізувати власну цілісність в умовах невизначеності та нестабільності сучасних культурних форм самовизначення – світової мережі та атомарної особистості.

Саме тому споконвічні проблеми самопізнання та самореалізації отримали нове життя і знову активно обговорюються у філософському загалі.

Ця тема розробляється як західними, так і вітчизняними дослідниками, серед останніх, назвемо, зокрема, В.І. Муляра, в коло наукових інтересів якого залучені питання визначення соціальних детермінант процесу самореалізації особистості, Н.В. Хамітова, який доводить, що для осягнення людини як цілісності, варто звертати увагу на феномени її позаграницного буття.

Представники західної філософії зосереджуються на проблемах комунікації у топосі «Я–Інший» (М.Бубер, П. Рікер, М. Фуко та ін.), завдяки чому розкривається праксеологічна спрямованість процесу самоідентифікації.

Що стосується досліджень творчої спадщини Г.С. Сковороди, то постать та ідеї «українського Сократа» мають велику кількість дослідників, протягом XIX–XX століть сформувалася своєрідна «сковородіяна», де відображаються «перипетії, що розгорталися та теренах «світу ідей», ... блиск та злиденність модерної гуманістики, напружені драматичні колізії української та світової історії двох останніх віків» [1, с.8].

Найбільш значним сковородинознавчим проєктом були (і залишаються до тепер) дослідження Д.Чижевського «Нариси з історії філософії на Україні» та «Філософія Г.С.Сковороди». Також не можна не згадати внеску видатного українського філософа В. С. Горського, праці якого присвячені дослідженню історико-філософського й культурного контекстів життя та творчості Г.С.Сковороди, специфіки його філософських поглядів та критичному розгляду попередніх досліджень. Згадаємо також книгу М.Поповича «Григорій Сковорода: філософія свободи», присвячену вивченню життя та творчості Г.С. Сковороди у філософському й культурному контекстах.

Здавна незаперечною істиною вважається теза про те, що немає пророка у своїй вітчизні, проте, як відомо, на кожне правило є винятки. Саме з таким винятком ми стикаємося, коли розмірковуємо про постать та філософську спадщину Г.С. Сковороди

у контексті осмислення джерел національної мудрості, культурної та духовної традицій українського народу.

Для української філософської думки постать та погляди Г.С. Сковороди мають непересічне значення і являють собою синтез бароко, передромантизму, певних масонських та просвітницьких ідей. Філософія Г.С. Сковороди репрезентує напрямок гуманітаристики, за допомогою якого досить своєрідно інтерпретуються як оточуючий людину світ (Макрокосм), так і місце людини у ньому. Саме філософ-мандрівник актуалізує проблематику людської особистості, вимальовує потенційний соціальний світ, що є продуктом такого соціального процесу, котрий знаходиться усередині та передбачає існування саморуку структур особистості як функціонального центру людського організму.

Дослідницький інтерес до життя та творчості Г. С. Сковороди базується на усвідомленні того, що саме філософ-мандрівник був першим українським мислителем, який послідовно відстоював принцип антропоцентризму, надавав значну увагу людині, її щастю та місцю у Всесвіті. Тому серед багатьох аспектів творчості Г.С. Сковороди зупинимося на антропологічній проблематиці, зокрема, спробуємо проаналізувати бачення філософом шляхів реалізації людиною своїх задатків та здібностей, інструментарію віднайдення людиною власної ментально-особистісної стратегії вдосконалення та самопізнання.

Загальновідомо, що для Г.С. Сковороди характерне дуалістичне бачення світу, наслідком чого стало формування власного вчення про людину та її внутрішній світ, аналіз можливості самопізнання, доведення ідеалу гармонії людини та природи, що актуалізує такі проблеми як самоцінність людського «Я», екзистенційний характер самопізнання, проблеми самоідентифікації людини, рухаючись до якої, людина проходить стадії самозаглиблення, самопізнання, «вслуховування в себе».

Г.С. Сковорода неодноразово наголошує на важливості дуальної пари «Я – Інший», адже саме здатність бачити Іншого через себе, а себе через Іншого торує шлях до самоідентифікації, а відповідно, до визначення власної національної унікальності. Саме у топосі «Я – Інший» найбільш виразно розкриваються ментальні риси українця – мрійливість, поміркованість, дотепність, толерантність.

Розмірковуючи про філософський спадок Г.С. Сковороди, неможливо не згадати його концепцію «трьох світів». «Не прекрасный ли храм премудраго Бога мыр сей? Суть же тры мыры. Первый есть всеобщий и мыр обительный, гдѣ все рожденное обитае. Сей составлен из безчисленных мыр-мыров и есть великий мыр. Други два суть частныи и малыи мыры. Первый микрокосм, сирѣчь – мырик, мирок, или человек. Второй мыр символичный, сирѣчь Библиа. <...> Библиа есть символичный мыр, затѣм что в ней собранныи небесных, земных и преисподних тварей фигуры, дабы они были монументами, ведущими мысль нашу в понятие вѣчныя Натуры, утаенныя в тлѣнной так, как рисунок в красках своих» [2,с.137].

Не варто забувати про есхатологічну складову філософських розмислів Г.С. Сковороди, адже мислитель розмірковує про сенс життя та призначення людини крізь призму світлої апокаліптичності, оскільки наша безсмертна душа тимчасово перебуває у тлінному тілі, тому потрібно найбільш вдало, практично-розумно облаштувати своє тимчасове існування, досягнути мудрості, і, таким чином, перетворитися на «істинну» людину, що являє собою тріаду єства, думки та серця.

Тому не дивно, що першочерговим завданням людини, на думку Г.С. Сковороди, має бути життя згідно з істиною, пошуки індивідом самого себе, взаємодія людини (мікркосму) з макрокосмом природи та історії, пошана та любов до Бога. Самопізнання розпочинає шлях до «істинної людини», адже: «Ты и сам себе видишь, но не разумѣешь и не понимаешь сам себе. А не разумѣть себе самага, Слово в Слово, одно и то же есть, как и потерять себе самага. Если в твоём Домѣ Сокровище зарыто, а ты про то не знаешь, Слово в Слово, как бы Его не бывало. И так, познать себе самага, и сыскать себе самага, и найти Человѣка: все сіе одно значит»[3,с.235]. Пізнавши себе, знаходиш у собі Людину.

Не менш важливе значення має і думка, через яку формується праксеологічний підхід до світу. Філософ наголошує: «Увесь світ складається з двох натур: одна видима, друга невидима. Видима натура звється твар, а невидима – Бог. Ця невидима натура, чи Бог, усю твар прозирає і утримує: скрізь завжди був, є і буде» [4,с.141–142].

Знайти шлях у цьому дуальному світі допомагають думка та серце. «Мысль есть главною нашею точкою и среднею. А посему-то Она часто и Сердцем называется. И так, не вѣшняя наша ПЛОТЬ, но наша МЫСЛЬ – то главный наш ЧЕЛОВѢК. В ней-то мы состоим. А Она есть нами» [3,с.236].

Яким чином може людина знайти шлях до Премудрості? Г.С. Сковорода знає відповідь – через Віру та Любов, адже «Любовь есть Софіина Дщерь»[3,с.231], тому саме ці два феномени і відкривають простір Премудрості, Сонця, Вічності. «Сонце есть Источник Свѣта. Источник Водный источает Струи Вод, напаяя, прохладя, омывая Грязь. Огненный же Источник источает Лучи Свѣта, просвѣщая, согрѣвая, омывая Мрак. Источник Водный водному Морю Начало. Сонце есть Глава Огненному Морю. Но како, де, могут сія быти, дабы Человѣк преобразился в Сонце? Аще сіе не возможно, како убо глаголет Истина: «Вы есте Свѣт Мыру, сіесть Сонце»? О Лицемѣры! не по Лицу судите, но по Сердцу. Ей! Сонце есть Источником. Како же не и Человѣк Божій Сонцем? Сонце не по Лицу, но по Источничей Сильь есть Источником. Тако и Человѣк Божій, источающій Животворящія Струи и Лучи Божества испущающій, есть Сонцем не по Сонечному Лицу, но по Сердцу. Всяк есть тѣм, чіе Сердце в нем [3,с.232].

Нагадаємо тезу мислителя про те, що людина як створіння Боже отримує своє буття від Бога, Бог є податель буття. Підтвердженням цьому є так званий сковородинівський трикутник: «В центрѢ треугольника око. 1. Алфа – всякую тварь предваряет. 2. ѱега – послѢ всей твари остается. 3. Вита – есть раждающаяся и ищезающая средина, но по началу и концу вѣчная. Сія тройца есть единица: Трисолнечное единство, недремлющее око...» [5,с.304].

Як бачимо, Г.С. Сковорода акцентує увагу читача на тому, що людина повинна всередині себе віднайти втраченого Бога, розкрити свій ціннісно-духовний потенціал, досягнути щастя тут і тепер. Бог безпосередньо опікується світом: «Сам одушевляет, кормит, распоряжает, починает, защищает и по своей же волѢ, которая всеобщим законом, или уставом, зовется, опять в грубую матерію, или грязь, обращает, а мы тое называем смертію» [5,с.146].

Пам'ятаючи про опікування Бога, «вимивши бруд із серця», віднайшовши своє «Я», тобто перетворившись на самість, людина стає творцем, здійснює процес самоідентифікації, завдяки чому отримує здатність цілісного та живого ставлення до всіх явищ та проявів буття, яке її оточує.

Наведені думки Г.С. Сковороди дають підстави визначити, до якої парадигми самореалізації особистості більш схильний філософ-мандрівник. Традиційно виділяють есенціальну та екзистенціальну парадигми. Перша бере свій початок у напрацюваннях Аристотеля та остаточно кристалізується у філософській системі Г.Гегеля, сутність цієї парадигми виявляється у домінуванні соціального аспекту самореалізації, оскільки розумність та соціальність репрезентуються як засадничі родові характеристики людини. Самореалізація у такому контексті постає як відповідність певним соціальним канонам та дотримання етичних норм.

Друга парадигма, отожднюючи соціальне життя з повсякденним, тобто несправжнім буттям, заперечує можливість дійсної самореалізації у межах соціуму, вимагає повернення до справжнього буття, до внутрішньої сутності людини, а у потрактуванні М.О. Бердяєва – до співтворчості людини та Бога. Це нагадує думку Г.С. Сковороди, що існування емпіричного світу є результатом Божественного промислу, а людині у актах безпосереднього досвіду дано бачити лише сам феномен світу, тоді як початок й кінець, причина й мета існування світу приховані в Богові.

Дійсна самореалізація, згідно з екзистенційною парадигмою, можлива лише завдяки усвідомленню власної екзистенції, розтотоженню особистості з реаліями соціального життя, які були атрибутами її існування в соціумі. Екзистенційна парадигма

наголошує на подвійності людського Я, адже справжньому Я протистоїть та форма Я, що є результатом функціонування у світі повсякденного (несправжнього) буття, та характеризується замкненістю на собі. Саме проти цього виступає і Г.С. Сковорода, який постійно наголошує на недопустимості сприйняття Іншого (тобто природи, людини, Бога) як об'єкта.

Мислитель переконаний, що все наявне буття знаходиться у безпосередній залежності від буття Божого, – це перша й головна істина, яку він бачить цілком ясно: «Время, жизнь и все прочее в Богѣ содержится» [5, с.184]. Це підтверджує і Д.Чижевський, коли у «Нарисах з історії філософії на Україні» пише: «Світ, природа для Сковороди – в Бозі. Також і буття людини – в Бозі. Усе наше пізнання є по суті Богопізнання...» [6, с.56].

Традиційно з ім'ям Г. С. Сковороди пов'язують розробку мислителем «філософії серця», у відповідності з якою існують дві сфери життя і індивіда, і народу – зовнішня та внутрішня, розумна та чуттєва, психологічна та кордоцентрична. Завдяки існуванню внутрішньої сфери людина пов'язана з Богом та своїм народом, тоді як зовнішня уможлиблює інтелектуальне, розумове життя індивіда. При цьому саме серце виступає сполучною ланкою, що дає можливість здійснити перехід від однієї реальності до іншої, від людської кордоцентричної діяльності до божественної.

Особливо актуальним зараз є вчення українського філософа про «сродну працю», яка увялялася Г. С. Сковороді не лише засобом досягнення щастя, а й знаряддям самоідентифікації людини. Зазначена актуальність визначається тим, що сучасний стан українського суспільства характеризується збільшенням кризових явищ та тенденцій, девальвацією традиційних цінностей, різкою зміною темпів життя, значним розмежуванням поколінь, прискоренням процесів відчуження тощо, тому лише категорії ідентичності та самоідентичності дозволяють зрозуміти дійсність, назвати самих себе та інших у змінному світі, визначити своє місце та місце інших як в суспільстві, так і в світі. Таким чином, ідентичність перетворюється на своєрідну призму, крізь яку розглядаються, оцінюються, вивчаються події та риси сучасного життя соціуму та окремого індивіда.

Розв'язання проблеми ідентичності та самоідентичності геніально передбачив Г. С. Сковорода, запропонувавши засобом її вирішення категорію «сродна праця». Саме «сродна праця» надає можливості вільного саморозвитку людини, лише розпізнавши себе та займаючись працею відповідно власній природі та нахилам, людина стає спроможною принести користь не лише собі, а й державі та суспільству.

Українське сьогодення вимагає формування особистості сквородинського типу, якій під силу буде творення українського духовного простору, утвердження української ментальності. Усе це і актуалізує звернення широкого наукового загалу до творчої спадщини Г.С. Сковороди, котра показує, як людина може розкритися у різноманітних сферах суспільного буття. Проте, варто нагадати, що філософський спадок Г.С. Сковороди кожен дослідник інтерпретує по-своєму, про це влучно писав Д.Чижевський: «Можливо, про жодного філософа у світі не висловлено таких розбіжних думок, як про Сковороду» [7, с.167], тому сквородіяна має і буде продовжуватися, а кожен дослідник від знаходитиме власні «сродні» елементи у філософському спадку українського Сократа.

Список використаних джерел

1. Два століття сквородинців: бібліографічний довідник. – Харків: Акта, 2002.
2. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів у двох томах. Том 2 [Текст] / Г.С.Сковорода. – К.: Наукова думка, 1973. – 574 с.
3. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. – Харків–Едмонтон–Торонто: Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. – 1400 с.
4. Сковорода Г. Твори: у 2-х т. – Т. 1. [Текст] / Г.С.Сковорода. – К.: АТ «Обереги», 1994. – 532 с.
5. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів у двох томах. Том 1 [Текст] / Г.С.Сковорода. – К.: Наукова думка, 1973. – 532 с.

6. Чижевський Д.І. Нариси з історії філософії на Україні [Текст] / Д.І.Чижевський // Чижевський Д.І. Філософські твори: у 4-х тт. [під заг. ред. В.Лісового]. – Т.1. – К.: Смолоскип, 2005. – С.3-164.

7. Чижевський Д.І. Філософія Г.С.Сковороди [Текст] / Д.І.Чижевський // Чижевський Д.І. Філософські твори: у 4-х тт. [під заг. ред. В.Лісового]. – Т.1. – К.: Смолоскип, 2005. – С.165-388.

Кутsepал С.В. В поисках самоидентичности (вместе с Г.С. Сковородой)

Рассмотрены и проанализированы идеи Г.С. Сковороды относительно генезиса самоидентификации личности на пути к счастью, истине и собственному Я. Концептуально проанализированы идеи Г.С. Сковороды в топосе экзистенциальной парадигмы самореализации личности.

Ключевые слова: *личность, самореализация, самоидентификация, «сродность». «истинный человек».*

Kutsepal S.V. In the search for self-identity (together with G. S. Skovoroda)

The article considers G. S. Skovoroda's views on the genesis of personality self-identification towards happiness, verity and one's own self. The conceptual analysis of G. S. Skovoroda's philosophical ideas in the context of existential approach to problems of personality self-realization has been realized.

Key words: *personality, self-realization, self-identification, «srodnist'», «true human».*